

KATARZYNA KIKOSICKA

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami

4

**PRZEGLĄD DOROBKU PROFESORA JERZEGO
DZIECIUCHOWICZA Z GEOGRAFII LUDNOŚCI
I GEOGRAFII SPOŁECZNEJ W LATACH 1969–2013**

**OVERVIEW OF PROFESSOR JERZY DZIECIUCHOWICZ'S
OUTPUT IN POPULATION GEOGRAPHY AND SOCIAL
GEOGRAPHY BETWEEN 1969 AND 2013**

Artykuł wpłynął do redakcji 31.01.2014 r.; po recenzjach zaakceptowany 17.03.2014 r.

KIKOSICKA K., 2014, *Przegląd dorobku Profesora Jerzego Dzieciuchowicza z geografii ludności i geografii społecznej w latach 1969–2013* [w:] Klima E. (red.), *Ludność, Mieszkalnictwo, Usługi – w 70. rocznicę urodzin Profesora Jerzego Dzieciuchowicza. Population, Housing, Services – 70th Anniversary of Professor Jerzy Dzieciuchowicz, „Space–Society–Economy”* 13, Department of Population and Services Studies, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 91–103. /ISSN 1733-3180/

Mgr Katarzyna Kikosicka, doktorantka, Uniwersytet Łódzki, Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź; e-mail: kikosicka.k@gmail.com

STRESZCZENIE

Dorobek naukowo-badawczy prof. J. Dzieciuchowicza z zakresu geografii ludności i geografii społecznej jest bogaty i obejmuje kilka problemów badawczych. Dużo uwagi Profesor poświęcił badaniom geodemograficznym. Były to opracowania podejmujące tematykę struktur demograficznych i społecznych w miastach i aglomeracjach miejskich, ale także zajmował się

tą problematyką w skali globalnej. Ważnym problemem badawczym, z punktu widzenia rozwoju kariery zawodowej, były dla Profesora zagadnienia procesów migracyjnych, ponieważ zarówno praca doktorska, jak i habilitacyjna dotyczyły tej tematyki. W ramach tych zagadnień J. Dzieciuchowicz analizował dojazdy do pracy mieszkańców Łodzi. Profesor ma w tej dziedzinie także dorobek teoretyczny, jest autorem kognitywnej teorii zachowań migracyjnych oraz teorii migracji bazującej na koncepcji kapitału ludzkiego. Spośród innych zagadnień ludnościowych podejmowanych w opracowaniach przez Profesora, wymienić należy także publikacje poświęcone Polonii francuskiej. Były one m.in. efektem badań terenowych podczas stażu naukowego odbywanego w Aix-Marseille we Francji. Do innych zagadnień podejmowanych przez Profesora w ramach geografii społecznej zaliczyć należy problematykę wyznań religijnych. Na podkreślenie zasługuje fakt, że prof. J. Dzieciuchowicz należy do wąskiego kręgu polskich geografów, którzy zajmowali się tematyką ludnościową systematycznie w ciągu minionych czterdziestu lat.

SŁOWA KLUCZOWE: *geografia ludności, geografia społeczna, migracje, struktury demograficzne oraz społeczne ludności*

4.1. WSTĘP

Profesor Jerzy Zygmunt Dzieciuchowicz w trakcie swojej pracy naukowo-badawczej podejmował problemy badawcze związane z trzema głównymi nurtami badawczymi. Pierwszy z nich dotyczył przestrzennych procesów oraz struktur demograficznych i społecznych ludności zamieszkałej w miastach, aglomeracjach miejskich oraz regionach miejskich. Drugi obszar zainteresowań Profesora związany był z rozwojem przestrzennym, strukturami, waloryzacjami oraz typologiami przestrzennymi środowiska mieszkaniowego, a także rejonizacją tychże warunków w ośrodkach oraz regionach miejskich. Ostatni nurt badań prowadzonych przez Profesora dotyczył studiów nad kierunkami oraz czynnikami przemian struktury przestrzennej usług rynkowych oraz nierynkowych. Dokonując przeglądu dorobku naukowego Profesora należy zauważyć, że największą uwagę poświęcił On badaniom z geografii ludności i geografii społecznej. Opracowania z tego zakresu dotyczyły struktur demograficznych oraz społecznych, a także migracji ludności miast oraz redystrybucji przestrzennej ludności aglomeracji i regionów miejskich w Polsce. Profesor zajmował się badawczo zagadnieniami wewnątrzmijskich dojazdów do pracy, zagadnieniami Polonii francuskiej, a także kwestiami wyznań religijnych w Łodzi. W ostatnim czasie uwaga Profesora skupiała się także na badaniach demograficzno-społecznych ludności świata. Celem artykułu jest przegląd bogatego dorobku naukowego Profesora w zakresie geografii ludności i geografii społecznej w latach 1969–2013.

4.2. BADANIA REDYSTRYBUCJI PRZESTRZENNEJ I MIGRACJI LUDNOŚCI

Jeden z pierwszych artykułów naukowych Profesora pt. *Rozmieszczenie ludności Prudnika w świetle metody potencjału demograficznego* (1969) odnosi się do problematyki redystrybucji przestrzennej. W tym samym nurcie badań mieścił się opublikowany przez Profesora w 1989 r. w Przeglądzie Geograficznym artykuł pt. *Proces redystrybucji przestrzennej ludności aglomeracji wielkomięskiej (przykład aglomeracji łódzkiej)*. Artykuł ten poruszał tematykę procesu przestrzennej redystrybucji ludności w warunkach przyspieszonej urbanizacji w aglomeracji wielkomięskiej, na przykładzie aglomeracji łódzkiej. Badania te dotyczyły szczególnie rozkładu gęstości zaludnienia zachodzącej wraz z rozwojem przestrzennym aglomeracji łódzkiej w latach 1945–1983, a także ustalenia prawidłowości w procesie przestrzennego rozmieszczenia ludności w aglomeracji wielkomięskiej. Analiza redystrybucji przestrzennej aglomeracji łódzkiej w okresie powojennym wykazała wzrost gęstości zaludnienia w całej aglomeracji. Poszczególne strefy funkcjonalne charakteryzowały się istotną cechą zmian gęstości zaludnienia – największy przyrost gęstości wystąpił w centrum aglomeracji. Badania wykazały, że proces redystrybucji aglomeracji przebiegał w układzie węzłowo-pasmowym. Silny wzrost gęstości zaludnienia zaznaczył się prawie we wszystkich uprzemysławianych miastach, zaś na terenach wiejskich wytworzyły się trzy wyraźne pasma (wschodnie, południowo-zachodnie oraz północne).

Zainteresowanie problematyką redystrybucji przestrzennej ludności zaowocowało napisaniem pracy habilitacyjnej pt. *Determinanty demograficzne i społeczno-ekonomiczne redystrybucji przestrzennej ludności aglomeracji miejskich (przykład aglomeracji łódzkiej)* – 1995. J. Dzieciuchowicz zaprezentował w niej teoretyczne rozważania na temat redystrybucji przestrzennej ludności. Dokonał przeglądu oraz oceny różnych koncepcji teoretycznych, a także wyników badań empirycznych determinant demograficznych i społeczno-ekonomicznych redystrybucji przestrzennej ludności wielkich miast oraz aglomeracji miejskich, z próbą budowy nowej kognitywnej teorii zachowań migracyjnych i teorii mobilności przestrzennej bazującej na założeniach koncepcji kapitału ludzkiego. Praca habilitacyjna zaowocowała przedstawieniem nowej koncepcji poznawczej zachowań migracyjnych człowieka. W koncepcji tej Profesor zwrócił uwagę na procesy zbierania, przechowywania i przetwarzania informacji jako decydującego czynnika migracji, co jest związane z nowoczesnym społeczeństwem informacyjnym. Koncepcja ta została przedstawiona także w artykule *Koncepcja poznawcza zachowań migracyjnych człowieka* (1995) oraz *The role of information in the migration processes in the context of the migration cognitive concept* (2004). Należy podkreślić, że ta oryginalna propozycja, mająca charakter podejścia geograficznego do

zachowań migracyjnych, odnosi się do różnych koncepcji psychologicznych człowieka. Jak pisze sam Autor zachowania migracyjne kształtują się pod wpływem zarówno bieżących informacji zewnętrznych, jak też trwałej wiedzy zakodowanej w pamięci człowieka. Kolejne fazy podejmowania decyzji zmiany stałego, okresowego lub czasowego miejsca zamieszkania obejmują procesy przetwarzania zdobytych uprzednio informacji, wartościowania skutków migracji oraz ich mechanizm motywacyjny (1995).

Wśród licznych badań prowadzonych w zakresie migracji ludności Profesor dużo uwagi poświęcił badaniom dojazdów do pracy. Pierwszy artykuł dotyczący tej problematyki ukazał się w 1977 r. w Dokumentacji Geograficznej. Było to streszczenie pracy doktorskiej pt. *Rozkłady przestrzenne dojazdów do pracy ludności wielkiego miasta (na przykładzie Łodzi)*, która została wydana w 1979 r. Praca ta omawiała stopień rozproszenia odległości oraz kierunków wewnątrzmijskich dojazdów pracowniczych oraz identyfikowała układy przestrzenne, a także wyznaczyła najistotniejsze czynniki dojazdów do pracy, na przykładzie przemieszczeń pracowniczych w Łodzi. Za publikację tej pracy Profesor został nagrodzony w 1980 r. przez Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego oraz Techniki nagrodą indywidualną. Zagadnienia poruszane w pracy doktorskiej związane z wewnątrzmijskimi dojazdami do pracy na terenie Łodzi, Profesor omawiał także w artykule wydanym w *Geographia Polonica* w 1981 r. pt. *Spatial distribution of intraurban commuting to work: A case study of the city of Łódź*. Celem niniejszego artykułu była analiza rozkładów przestrzennych odległości oraz kierunków dojazdów wewnątrzmijskich do pracy oraz identyfikacja przestrzenna ważniejszych czynników wpływających na rozkład wspomnianych dojazdów. Przeprowadzone badania wykazały, że wraz ze wzrostem odległości, udział dojeżdżających początkowo wzrasta, a następnie zmniejsza się w szybkim tempie. Zastosowana przez Profesora metoda wektorowa okazała się przydatna do badań dojazdów do pracy.

W ramach problematyki dotyczącej migracji Profesor badał również znaczenie bezrobocia na wewnętrzne migracje stałe w Polsce w okresie przemian społeczno-gospodarczych (2004c). Bezrobocie jako nowe zjawisko w okresie transformacji systemowo-ustrojowej stało się niewątpliwie nowym czynnikiem migracyjnym. Profesor w artykule pt. *Wpływ bezrobocia na wewnętrzne migracje stałe w Polsce w okresie transformacji społeczno-ekonomicznej* podjął próbę zbadania oddziaływania bezrobocia na wewnętrzne migracje. Wyniki badań wykazały duże zróżnicowanie ogólnych właściwości i tendencji zmian rozkładów przestrzennych wielkości i natężenia bezrobocia oraz migracji stałych w naszym kraju w okresie przeobrażeń. Autor zaobserwował utrzymywanie się różnokierunkowego wpływu poziomu bezrobocia na fundamentalne charakterystyki migracji w ciągu całego rozpatrywanego okresu. Profesor w ramach badań nad ruchami wędrownymi zajmował się także

uwarunkowaniami migracji. W artykule *Economic and socio-economic determinants of migration* (1995) przedstawił ekonomiczne oraz społeczno-ekonomiczne uwarunkowania migracji w świetle klasycznej teorii ekonomii, neoklasycznej koncepcji M. Cordey-Hayesa, a także konstrukcji teoretycznych opartych na teorii kapitału ludzkiego i ekonomicznej teorii zachowań ludzkich G.S. Beckera.

4.3. BADANIA GEODEMOGRAFICZNE

Jeden z nurtów badawczych podjęty przez Profesora w trakcie pracy naukowej dotyczył struktur społeczno-demograficznych ludności, ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi. W swojej pracy badawczej Profesor zajmował się także homogenicznymi rozkładami przestrzennymi wieku oraz płci ludności wielkomięskiej Łodzi. W artykule pt. *Z badań nad strukturą geodynamiczną wielkiego miasta: segregacja przestrzenna płci i wieku ludności Łodzi* (1983) J. Dzieciuchowicz zwrócił szczególną uwagę na analizę charakterystycznych cech koncentrycznego rozkładu przestrzennego ludności według płci, poza-śródmiejskich terenów napływu młodych ludzi, a także nietypowej koncentracji rejonów osób w starszych grupach wiekowych. Wynikiem tego artykułu jest charakterystyka typów struktury wieku wyznaczonych w przestrzeni miasta. Tematyka geodemograficzna podejmowana była przez Profesora także w artykule pt. *Problemy demograficzne śródmieścia Łodzi* (1984), w którym omówił powojenne przemiany demograficzne śródmieścia miasta. W artykule przeprowadzono analizę tendencji depopulacji ludności, dekoncentracji przestrzennej rozmieszczenia mieszkańców miasta oraz roli ruchu naturalnego i migracyjnego w rozwoju ludności, defeminizacji oraz starzenia się ludności. Analizy przeprowadzone przez J. Dzieciuchowicza wykazały radykalne zmiany struktur demograficznych ludności Łodzi. Cechą charakterystyczną śródmieścia były zmiany odmienne w stosunku do warunków ogólnomiejskich. Na terenie śródmieścia *exodus* ludności był zjawiskiem nasilającym się oraz długotrwałym. Według przeprowadzonych badań ludność śródmieścia cechowała się ujemnym przyrostem rzeczywistym, wysokim stopniem feminizacji oraz starzeniem się ludności.

Rozpoznanie kształtu rozkładu wieku ludności Łodzi w okresie powojennym, z omówieniem zróżnicowania terytorialnego oraz wyodrębnieniem typologii omawianych rozkładów, było przedmiotem artykułu: *Kształt przestrzennego rozkładu wieku ludności Łodzi* (1991). Profesor badał również właściwości pionowego rozkładu podstawowych cech demograficznych oraz społecznych ludności śródmiejskiej dzielnicy Łodzi. W artykule pt. *Pionowa zmienność cech demograficznych i społecznych ludności w świetle badań Śródmiejskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Łodzi* (1991), szczególnym badaniom poddane były

prawidłowości w kształtowaniu rozkładu cech społecznych i demograficznych poszczególnych kondygnacji wieżowców. Analiza wykazała, że cechy społeczno-demograficzne ludności mieszkającej w budynkach wysokościowych śródmieścia istotnie różnią się w stosunku do cech ludności zamieszkującej inne budynki śródmieścia oraz inne obszary miasta.

Procesy demograficzne zachodzące w warunkach przyśpieszonej urbanizacji były przyczynkiem do napisania artykułu pt. *Zmiany demograficzne w aglomeracji łódzkiej* (1992). J. Dzieciuchowicz omawia w nim kierunki, natężenie oraz dynamikę zmian demograficznych w aglomeracji łódzkiej ze szczególnym uwzględnieniem procesów redystrybucji przestrzennej, rozwoju i reprodukcji ludności oraz restrukturyzacji ludności. Przeprowadzone badania zidentyfikowały specyficzny obraz demograficzny aglomeracji łódzkiej w latach 80. XX w., cechujący się wysokim stopniem koncentracji ludności oraz niskim saldem migracyjnym, pomimo dużego obrotu migracyjnego ludności. Profesor był autorem rozdziału pt. *Zmienność przestrzenna zachowań migracyjnych ludności województwa łódzkiego* zamieszczonego w monografii *Rozwój ekonomiczny. Rynek pracy. Procesy migracyjne w województwie łódzkim* pod red. W. Kwiatkowskiej (1998). Poruszał w tym rozdziale zagadnienia związane ze zmiennością przestrzenną zachowań migracyjnych ludności województwa łódzkiego podkreślając wpływ transformacji systemowo-ustrojowej.

W warunkach transformacji systemowo-ustrojowej przekształceniom uległa także baza ekonomiczna Łodzi. J. Dzieciuchowicz w artykule pt. *Przestrzeń aktywności ekonomicznej ludności Łodzi* (2006) podjął problem szczegółowej analizy zróżnicowania przestrzennego aktywności ekonomicznej mieszkańców miasta. Profesor poddał identyfikacji rozmieszczenie firm oraz ich strukturę przestrzenną ze względu na ich wielkość, formę własności, rodzaje działalności oraz dostępność miejsc pracy. Wyniki badań pokazały dużą zmienność, przy czym jej poziom w przekroju terytorialnym był zasadniczo wysoki, co stanowiło osobniczą właściwość tej struktury. Badania związane z analizą aktywności ekonomicznej ludności Łodzi zaowocowały przeprowadzeniem typologii przestrzennej aktywności ekonomicznej ludności w Łodzi. Profesor dokonał kompleksowej typologii przestrzennej opartej na wielu różnorodnych cechach aktywności ekonomicznej. Oprócz identyfikacji czterech głównych typów (metoda *k-średnich*), dokonał ustalenia ich indywidualnych cech charakterystycznych. Najbardziej rozpowszechniony typ na terenie miasta w 2001 r., według analiz prowadzonych przez Profesora, został nazwany „niskie zasoby i gęstość pracujących przy specjalizacji w przemyśle i budownictwie oraz względnej dominacji sektora prywatnego”.

W 1998 r. pod redakcją A. Werwickiego wydana została monografia pt. *Transformacja społeczno-ekonomiczna Polski Środkowej*. W tym opracowaniu J. Dzieciuchowicz był autorem rozdziału poświęconego ludności Polski

Środkowej. Przedmiotem tego opracowania były przestrzenne procesy oraz struktury ludnościowe tego regionu w okresie transformacji systemowo-ustrojowej. Opisane zostały trzy rodzaje procesów oraz struktur ludnościowych: redystrybucja przestrzenna ludności, rozwój i reprodukcja ludności oraz restrukturyzacja demograficzna ludności. Badania przeprowadzone w tym zakresie wykazały niską dynamikę przemian ludności regionu metropolitalnego Łodzi, z wyraźnym osłabieniem tej dynamiki w okresie transformacji. J. Dzieciuchowicz był autorem dwóch rozdziałów zamieszczonych w monografii napisanej pod redakcją S. Liszewskiego – *Zarys monografii województwa łódzkiego* (2001). W tym opracowaniu Profesor zajmował się analizą rozwoju ludności, ruchu naturalnego oraz migracji ludności województwa łódzkiego. Drugi rozdział autorstwa Profesora dotyczył rozmieszczenia i struktury demograficznej ludności, a także wielkości i struktury zatrudnienia mieszkańców województwa. W 2002 r. J. Dzieciuchowicz napisał rozdział do monografii – *Struktury i procesy kształtujące łódzki region społeczno-gospodarczy* pod redakcją A. Jewtuchowicz i A. Suliborskiego. Profesor podjął w nim problematykę zróżnicowania demograficznego regionu łódzkiego. Podstawowym celem pracy była analiza prawidłowości wpływających na zmienność przestrzenną zjawisk demograficznych zachodzących w regionie łódzkim. Opracowanie to zakończyło się koncepcją kompleksowej typologii demograficznej gmin województwa. W 2009 r. Łódzkie Towarzystwo Naukowe wydało pracę zbiorową pod redakcją S. Liszewskiego – *Łódź. Monografia miasta*. J. Dzieciuchowicz był w niej autorem trzech rozdziałów dotyczących procesów ludnościowych. Profesor skupił się w nich na dynamice rozwoju ludności, ruchu naturalnym oraz migracyjnym, a także strukturach demograficzno-społecznych ludności. Pierwszy rozdział dotyczył ludności Łodzi do 1918 r., drugi objął okres od 1918 r. do lat 90. XX wieku, zaś ostatni rozdział dotyczył przemian ludnościowych Łodzi na przełomie XX i XXI wieku wraz z prognozą demograficzną ludności miasta do roku 2030. Obecnie Pan Profesor przygotowuje do druku monografię poświęconą problematyce ludnościowej Łodzi pt. *Ludność Łodzi – rozwój i przemiany strukturalne*. Jest to niewątpliwie ukoronowanie badań naukowych prowadzonych przez Profesora przez wiele lat na temat przemian demograficznych i społecznych w Łodzi.

W 2010 r. Profesor zajął się badawczo *obrazem demograficznym świata u progu XXI wieku*. Był to pierwszy artykuł Profesora obejmujący zasięgiem obszar całego świata. Przedmiotem tego opracowania była sytuacja demograficzna współczesnego świata. Głównym celem artykułu było naświetlenie najważniejszych elementów sytuacji ludnościowej, jak też dokonanie próby jej syntezy. W szczególności rozpatrywana była problematyka redystrybucji przestrzennej, rozwoju i reprodukcji ludności oraz struktury demograficznej poszczególnych krajów. Wynikiem tej analizy była typologia demograficzna krajów

świata. Przeprowadzona przez J. Dzieciuchowicza typologia obejmowała osiem typów cech demograficznych ludności świata. Najczęściej występujący typ na świecie charakteryzował się bardzo wysokim poziomem starzenia demograficznego oraz bardzo długim trwaniem życia ludności. W 2012 r. Profesor napisał drugi artykuł dotyczący zagadnień demograficznych w skali globalnej – *Rozwój społeczny współczesnego świata – struktura i typologia przestrzenna*. Problematyka opracowania objęła swym zasięgiem sześć głównych wymiarów rozwoju społecznego krajów, czyli: dystrybucję ludności, urbanizację, edukację, opiekę zdrowotną, wyżywienie i dochody ludności. Celem opracowania była identyfikacja zróżnicowania struktury przestrzennej poszczególnych aspektów rozwoju społecznego (w latach 2006–2007). W artykule tym Profesor opracował typologię przestrzenną rozwoju krajów świata, która stanowiła syntezę rozwoju społecznego państw świata. Przeprowadzona przez J. Dzieciuchowicza procedura typologiczna umożliwiła wyróżnienie siedmiu typów, wśród nich najbardziej rozpowszechniony na świecie typ charakteryzuje się dość wysokim stopniem skolaryzacji na poziomie podstawowym, przy niedostatecznym rozwoju opieki zdrowotnej.

4.4. BADANIA POLONII FRANCUSKIEJ

Profesor J. Dzieciuchowicz w swojej pracy naukowej kontynuował nurt badawczy dotyczący badań Polonii francuskiej, którą w ośrodku łódzkim zapoczątkował Ludwik Straszewicz. Odbyty przez Profesora staż naukowy w Aix-Marseille we Francji oraz nawiązane kontakty naukowe dodatkowo przyczyniły się do badań Polonii francuskiej. Profesor brał udział w opracowaniu Atlasu Polonii francuskiej. Interesował się charakterystyką rozwoju oraz pochodzeniem terytorialnym ludności polskiej w regionie La Ricamarie. J. Dzieciuchowicz wyczerpująco omówił związki pomiędzy miejscem pochodzenia a strukturą przestrzenną, obywatelstwem, strukturą ludności według płci oraz wieku, stanem cywilnym, sytuacją rodzinną i społeczną, źródłami utrzymania, aktywnością zawodową, strukturą zawodową, a także grupami zawodowymi w artykule pt. *Pochodzenie terytorialne jako czynnik zróżnicowania demograficzno-społecznego Polonii francuskiej (przykład gminy La Ricamarie w regionie Saint Etienne)*. Artykuł ten ukazał się w 1990 r. w Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica. Badania przeprowadzone przez J. Dzieciuchowicza wykazały duży wpływ miejsca pochodzenia terytorialnego na zróżnicowanie cech społeczno-demograficznych Polonii francuskiej. Profesor stwierdził, że pochodzenie terytorialne silnie warunkuje zmienność podziału ludności według determinant społeczno-demograficznych. Analizował również stan oraz strukturę naturalizacji ludności polskiej w regionie Rhône-Alpes po drugiej wojnie światowej. W artykule pt. *Naturalizacja ludności polskiej*

w regionie Rhône-Alpes we Francji po drugiej wojnie światowej (1999) skupił swoją uwagę na warunkach powstania oraz rozwoju skupiska polonijnego w tym obszarze, a także wnikliwej charakterystyce naturalizacji, czyli uzyskiwania przez imigrantów cudzoziemskich obywatelstwa francuskiego. Przeprowadzona analiza dowiodła, że struktura przestrzenna i demograficzno-społeczna Polonii francuskiej od lat 50. XX w. podlegała intensywnym przemianom. Początkowo młoda populacja przeobraziła się z czasem w społeczność ludzi starszych z nadwyżką kobiet. Istotne znaczenie miały również zmiany sytuacji rodzinnej (dezintegracja rodzin). Badania te wykazały malejący trend ewolucji naturalizacji ludności polskiej.

Problematyka badawcza Polonii francuskiej podejmowana przez Profesora związana była również z procesami społeczno-demograficznymi ludności. W publikacji pt. *Polonia francuska – ewolucja struktury przestrzennej i demograficzno-społecznej* (2000) szczególna uwaga poświęcona została przedstawieniu kierunków oraz dynamiki zmian, jakie zaszły w strukturze przestrzennej oraz społeczno-demograficznej Polonii francuskiej. Badania te dotyczyły zarówno obszarów odpływu, jak i obszarów napływu w okresie od I wojny światowej do czasów współczesnych. Studia te uwiaryściły intensywne przemiany struktur społeczno-demograficznych tej społeczności – po krótko trwającym okresie rozwoju nastąpił w niej regres demograficzny.

4.5. WYZNANIA RELIGIJNE

Jednym z zagadnień badawczych podejmowanych w Katedrze Gospodarki Przestrzennej i Planowania Przestrzennego zapoczątkowanych przez zespół Katedry kierowany przez profesora J. Dzieciuchowicza była praca nad rolą wyznań religijnych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej. Jedno z opracowań z tego zakresu dotyczy *Roli wyznań religijnych w przestrzeni miejskiej Łodzi* (2004), w którym podjęte zostały zagadnienia związane z wpływem wyznań religijnych mieszkańców Łodzi na kształtowanie przestrzeni miejskich w aspekcie fizycznym oraz społecznym. Istotny problem badawczy stanowiła religijność mieszkańców. Profesor w tej rozprawie zajmował się ewolucją struktury wyznaniowej Łodzi w latach 1820–2001. W szczególności badał On strukturę przestrzenną oraz społeczno-demograficzną wyznań religijnych w roku 1931. Następny artykuł napisany przez Profesora (współautorstwo: E. Klima, S. Mordwa, W. Retkiewicz) pt. *Religion at the Times of Changes in Łódź: Organizational, Spatial and Social Structures* (2005) dotyczył analizy przemian przestrzeni religijnej ludności Łodzi na tle ewolucji zróżnicowania wyznaniowego łodzian od początku XIX w. do czasów współczesnych. Przeprowadzona synteza pozwoliła stwierdzić, że miejsca święte i religijne są ważnym elementem Łodzi oraz jej krajobrazu kulturowego, który został wytworzony na

przestrzeni ostatnich dwóch stuleci. Przestrzenie wytworzone przez ludność żydowską oraz prawosławną, choć są widoczne w przestrzeni miasta, to niestety nie są rozpoznawalne w przestrzeni miasta. Natomiast ze względu na fakt dominacji we współczesnej strukturze religijnej katolików, przestrzenie przez nich wytworzone są obecnie najbardziej uwidocznione w miejskiej strukturze.

4.6. PLANSZE I ATLASY

Profesor był autorem oraz współautorem prawie 50 plansz z mapami oraz dodatkowo 6 plansz opatrzonych opisem w pięciu atlasach wydanych przez Uniwersytet Łódzki. Jednym z pierwszych atlasów wydanych przez J. Dzieciuchowicza był *Atlas of Polish Emigration in France* (2001). Była to kontynuacja nurtu badawczego dotyczącego badań Polonii francuskiej, którą w ośrodku łódzkim zapoczątkował Ludwik Straszewicz (promotor pracy magisterskiej oraz doktorskiej prof. J. Dzieciuchowicza). Profesor zajął się w tym Atlasie prezentacją rozkładu przestrzennego, społeczno-demograficznego i terytorialnego pochodzenia ludności Polski w Nord-Pas-de-Calais, a także strukturą demograficzną ludności Polski w Sallaumines oraz strukturą społeczną ludności polskiej w La Ricamarie. W 2002 r. z inicjatywy Zarządu Miasta Łodzi został wydany *Atlas Miasta Łodzi*. Było to obszerne opracowanie składające się z 49 plansz, na które złożyło się ponad 150 map, diagramów oraz karto-diagramów. Atlas ten jest źródłem aktualnej wiedzy o przeszłości, warunkach przyrodniczych, a także sytuacji społecznej oraz gospodarczej miasta. Profesor w tym opracowaniu był redaktorem odpowiedzialnym za dział związany ze strukturami społecznymi miasta (m.in.: struktury społeczno-ekonomiczne, wyznania religijne oraz postawy wyborcze mieszkańców miasta). J. Dzieciuchowicz był autorem 17 plansz oraz 3 opisów dotyczących krótkiej interpretacji obrazów kartograficznych w tym atlasie. W 2005 r. wydano *Multimedialny Atlas Miasta Łodzi* na płytach CD. Profesor był tam autorem 15 plansz oraz 3 plansz opatrzonych komentarzem. Podejmując pracę nad pierwszym Atlasem jego autorzy mieli świadomość, że pewna liczba prezentowanych treści może szybko stracić swoją aktualność np. zjawiska gospodarcze, społeczne czy demograficzne. Dlatego też w 2009 r. wydano *Suplement Atlasu Miasta Łodzi*. Pojawiło się tam 13 nowych plansz oraz zaktualizowano 3 wydane w poprzednim atlasie. Profesor był autorem 7 plansz dotyczących wyborów samorządowych w 2006 r. W roku 2012 pod redakcją prof. Stanisława Liszewskiego wydano *The Łódź Atlas*, czyli uaktualnioną angielskojęzyczną wersję atlasu, w którym Profesor opracował 4 plansze związane ze strukturą zatrudnienia, postawami religijnymi oraz wyborczymi.

4.7. PODSUMOWANIE

Na przestrzeni swojej wieloletniej pracy naukowo-badawczej Profesor w zakresie geografii ludności i geografii społecznej wydał ponad trzydzieści artykułów w pięciu językach, piętnaście rozdziałów w ośmiu monografiach naukowych oraz dwie monografie autorskie. J. Dzieciuchowicz był autorem oraz współautorem ponad czterdziestu siedmiu plansz w pięciu atlasach oraz sześciu opisów do plansz (wersja polskojęzyczna i angielskojęzyczna). Szereg prac zostało wydanych w renomowanych, zarówno polskich (Geographia Polonica czy Przegląd Geograficzny), jak i zagranicznych czasopismach (L'Espace Geographique). Dokonując przeglądu dorobku Profesora, należy zauważyć, że J. Dzieciuchowicz koncentrował swoją uwagę na szerokim spektrum zagadnień wchodzących w skład geografii ludności i geografii społecznej. Największa liczba opracowań dotyczyła badań struktur demograficzno-społecznych oraz redystrybucji przestrzennej ludności oraz dojazdów do pracy. Profesor podejmował także zagadnienia związane z Polonią francuską oraz w niewielkim stopniu z wyznaniem religijnymi. Zwracając uwagę na przestrzenny zasięg opracowań należy zauważyć, że pomimo podejmowanych badań zarówno w skali lokalnej, regionalnej, jak i globalnej największą uwagę Profesor poświęcił badaniom Łodzi oraz regionu i aglomeracji łódzkiej.

LITERATURA

- Atlas of Polish Emigration in France*, 2001, UŁ i Stowarzyszenie Wspólnota Polska.
Atlas Miasta Łodzi, 2002, ŁTN, UML.
- Dzieciuchowicz J., 1969, *Rozmieszczenie ludności Prudnika w świetle metody potencjału demograficznego*, „Materiały i Studia Opolskie” 11(20), s. 91–96.
- Dzieciuchowicz J., 1979, *Rozkłady przestrzenne dojazdów do pracy ludności wielkiego miasta (na przykładzie Łodzi)*, „Studia KPZK PAN” 66, s. 176.
- Dzieciuchowicz J., 1981, *Spatial distribution of intraurban commuting to work: A case study of the city of Łódź*, „Geographia Polonica” 44, s. 211–223.
- Dzieciuchowicz J., 1983, *Z badań nad strukturą geodemograficzną wielkiego miasta: segregacja przestrzenna płci i wieku ludności Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica” 2, s. 29–63.
- Dzieciuchowicz J., 1984, *Problemy demograficzne śródmieścia Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica” 3, Łódź, s. 37–67.
- Dzieciuchowicz J., 1989, *Proces redystrybucji przestrzennej ludności aglomeracji wielkomiejskiej (przykład aglomeracji łódzkiej)*, „Przegląd Geograficzny” 61(4), s. 505–522.
- Dzieciuchowicz J., 1990, *Pochodzenie terytorialne jako czynnik zróżnicowania demograficzno-społecznego Polonii francuskiej (przykład gminy La Ricamarie w regionie Saint Etienne)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica” 12, s. 119–146.

- Dzieciuchowicz J., 1991a, *Kształt przestrzennego rozkładu wieku ludności Łodzi*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 13, s. 19–39.
- Dzieciuchowicz J., 1991b, *Pionowa zmienność cech demograficznych i społecznych ludności w świetle badań Śródmiejskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Łodzi*, „Przegląd Ekonomiczno-Społeczny m. Łodzi (1985–1987)” 10, s. 219–236.
- Dzieciuchowicz J., 1992, *Zmiany demograficzne w aglomeracji łódzkiej*, „Kronika Miasta Łodzi” 1, s. 63–75.
- Dzieciuchowicz J., 1995a, *Determinanty demograficzne i społeczno-ekonomiczne redystrybucji przestrzennej ludności aglomeracji miejskich (przykład aglomeracji łódzkiej)*, Wydawnictwo UŁ, Łódź, 224 s.
- Dzieciuchowicz J., 1995b, *Koncepcja poznawcza zachowań migracyjnych człowieka*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 20, Łódź, s. 271–275.
- Dzieciuchowicz J., 1998a, *Ludność Polski Środkowej: procesy i struktury przestrzenne* [w:] Werwicki A. (red.), *Transformacja społeczno-ekonomiczna Polski Środkowej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 95–132.
- Dzieciuchowicz J., 1998b, *Zmienność przestrzenna zachowań migracyjnych ludności województwa łódzkiego* [w:] Kwiatkowska W. (red.), *Rozwój ekonomiczny. Rynek pracy. Procesy migracyjne w województwie łódzkim*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Raport IPiSS 15, Warszawa, s. 110–137.
- Dzieciuchowicz J., 1999, *Naturalizacja ludności polskiej w regionie Rhône-Alpes we Francji po drugiej wojnie światowej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2, s. 21–38.
- Dzieciuchowicz J., 2000, *Polonia francuska – ewolucja struktury przestrzennej i demograficzno-społecznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 3, s. 31–57.
- Dzieciuchowicz J., 2002, *Zróżnicowanie demograficzne regionu łódzkiego* [w:] Jewtuchowicz A., Suliborski A. (red.), *Struktury i procesy kształtujące łódzki region społeczno-gospodarczy*, Łódź, s. 77–109.
- Dzieciuchowicz J., 2004a, *Rola wyznań religijnych w przestrzeni miejskiej Łodzi*, Wydawnictwo UŁ, Łódź, 170 s. [współautorzy: E. Klima, S. Mordwa, W. Retkiewicz].
- Dzieciuchowicz J., 2004b, *The role of information in the migration processes in the context of the migration cognitive concept* [w:] *Formation of Information Society in the Regions of Uniting Europe*, UŁ, Department of Space Economy and Spatial Planning, Łódź, s. 176–181.
- Dzieciuchowicz J., 2004c, *Wpływ bezrobocia na wewnętrzne migracje stałe w Polsce w okresie transformacji społeczno-ekonomicznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 5, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 17–45.
- Dzieciuchowicz J., 2005, *Religion in the Time of Changes in Łódź: Organizational, Spatial and Social Structures* [w:] *Religion in the Time of Changes*, „Space–Society–Economy” 7, Department of Space Economy and Spatial Planning, Łódź, s. 286–300. [współautorzy: E. Klima, S. Mordwa, W. Retkiewicz].
- Dzieciuchowicz J., 2006, *Przestrzeń aktywności ekonomicznej ludności Łodzi*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 7, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 123–147.

- Dzieciuchowicz J., 2009, *Economic and socio-economic determinants of migration* [w:] Klima E. (red.), *Social Factors in Spatial Economy and Spatial Planning*, „Space–Society–Economy” 9, Department of Spatial Economy and Spatial Planning, Łódź, s. 113–120.
- Dzieciuchowicz J., 2009 (2010), *Obraz demograficzny świata u progu XXI wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 10, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 35–59.
- Dzieciuchowicz J., 2011 (2012), *Rozwój społeczny współczesnego świata – struktura i typologia przestrzenna*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 11, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 15–44.
- Liszewski S. (red.), 2001, *Zarys monografii województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Liszewski S. (red.), 2009, *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Multimedialny Atlas Miasta Łodzi*, 2005, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, UML.

ABSTRACT

The academic output of Professor Jerzy Dzieciuchowicz in the field of population geography and social geography is rich and covers several study problems. He devoted considerable attention to geodemographic research which included studies raising the theme of demographic and social constructs in cities and urban agglomerations but he also studied this problem area globally. One of the most important study problems in Professor Dzieciuchowicz's professional carrier were migration processes as his doctoral and his habilitation dissertations both focuses on this subject matter. Within that framework, he analysed commuting patterns of the inhabitants of Łódź. Professor Dzieciuchowicz also has theoretical achievements in this area. He is the author of the cognitive theory of migrational behavior and the theory of migration based on the concept of human capital. Among other population problems raised in his studies, Professor Dzieciuchowicz also published studies devoted to Polish immigrants in France. They were partly a result of field studies he conducted during an academic internship in Aix-Marseille, France. Other problem areas studied by Professor Dzieciuchowicz within social geography include the area of religious denominations. It need be stressed that Professor Dzieciuchowicz belongs to an elite group of Polish geographers who have been studied the theme of population systematically for the past forty years.

KEYWORDS: *population geography, social geography, migrations, demographic constructs and social population*